

KÖZLEMÉNYEK

A FRANCIA NEMZETI DEMOGRÁFIAI KUTATÓINTÉZET (INED) NÉPESEDÉSPOLITIKAI KOLLOKVIUMA

DR. KLINGER ANDRÁS

1980. december 2. és 4. között rendezte a Francia Nemzeti Demográfiai Kutatóintézet (INED) a Népesedéspolitikai Kollokviumát. Ennek célja az európai szocialista országok népesedési helyzetének és népesedéspolitikájának megíté debate volt, összehasonlítva a francia helyzettel.

A kollokviumra hat európai szocialista ország képviselőit hívták meg; minden országból egy demográfust, aki a népesedési (termékenységi) helyzetet ismertető dolgozatot készített és egy jogászt vagy szociológust, aki a népesedéspolitikát ismertette. A demográfusok általában az adott országok állami vagy akadémiai demográfiai bizottságainak vezetői voltak, a népesedéspolitikát pedig vagy jogászok vagy pedig szociológiai intézetek munkatársai ismertették. Magyarországot *Kulcsár Kálmán* akadémikus, az MTA Szociológiai Intézete igazgatója, és *Klinger András* kandidátus, a Központi Statisztikai Hivatal főosztályvezetője képviselték.

Francia részről a kollokviumot *Gérard Calot*, az INED igazgatója és *Roland Pressat*, az INED főosztályvezetője vezette. Ezenkívül két francia dolgozatot terjesztettek be: a népesedési helyzetről az INED egy munkatársa, a népesedéspolitikáról az államtanács egy tagja. A kollokvium záró konklúzióit az INED, ill. az egyetemek képviselői, mint rapportőrök készítették el. Ezenkívül különféle francia állami és társadalmi intézményt (így a Munkaügyi, a Családügyi, az Egészségügyi Minisztériumot, a Gazdasági és Társadalmi Tanácsot, a Külügyminisztériumot, az Államtanácsot, a Társadalombiztosítási Központot, a Nemzeti Statisztikai és Gazdaságkutató Intézetet (INSEE), az egyetemeket) huszan képviselték és az INED további tizenöt munkatársa vett részt megfigyelőként a megbeszéléseken.

A kollokvium első két napján külön-külön tárgyalták a hét ország helyzetét bemutató előadásokat; a dolgozatok készítőinek szóbeli összefoglalását követően, amelyek után a kérdések megválaszolása következett. A harmadik napon a rapportőrök terjesztették elő jelentésüket. A kollokvium betervezett előadásai, szóbeli bevezetői és vitái igen őszintén tárták fel az egyes országok helyzetét, ill. tárgyalták a népesedéspolitikai intézkedések hatékonyságát.

A francia résztvevők — főleg a kollokvium két elnöke — abból a szempontból tették fel kérdéseiket, ill. vettek részt a vitában, hogy az európai szocialista országok gyakorlata mennyiben hasonló vagy eltérő a francia helyzettől, ill. általánosságban milyen eltérések tapasztalhatók az európai szocialista országok népesedésében, ill. népesedéspolitikájában a nyugat-európai országokhoz viszonyítva. Nagyobb elvi vita inkább csak a népesedéspolitikai intézkedések hatékonysága megítélésében mutatkozott. E vonatkozásban a résztvevők háromféleképpen foglaltak állást:

a) a népesedéspolitikai intézkedések képesek befolyásolni a családok termékenységi (gyermekszámra vonatkozó) elképzeléseit; vagyis a pro-

natalista intézkedésekkel növelni lehet a tényleges termékenységet (ezt optimista vagy voluntarista nézetnek nevezték a résztvevők);

b) a népesedéspolitikai intézkedések a tényleges (befejezett) termékenységet önmagukban nem képesek módosítani; csak időszaki — naptári — hatásaik vannak, ui. a családok gyermekszámra vonatkozó elképzelései sokkal komplexebbek, így a társadalmi klíma, az életmód megváltozása nélkül kevésbé módosíthatók; ezért a népesedéspolitikai céljai inkább minőségiek, mint mennyiségiek (ezt a résztvevők egyrésze pesszimista vagy fatalista nézetnek, mások inkább realistának tartották);

c) a kompromisszumként elfogadott vélemény szerint a népesedéspolitikai célja olyan légkör teremtése vagy olyan feltételek biztosítása vagy elősegítése, hogy a kívánt gyermekszámot a családok megvalósítsák, ill. a termékenység a gyermekszámra vonatkozó ideákat (az ún. ideális gyermekszámot) elérje — egyéni és társadalmi szinten. Ez természetesen a legtöbb ország esetében nem biztosítja az általánosságban megkívánt célt — az egyszerű reprodukciót biztosító családonkénti gyermekszámot, ami 100 nőre számítva 210—220 gyermek világra hozatalát tenné szükségessé — de növelné a néhány országban kialakult igen alacsony termékenységet elsősorban azért, hogy az eredetileg két gyermeket kívánó családok nem állnának meg egy gyermek után család-alakításuknál, hanem a kellő segítség alapján valóban megszülnék második gyermeküket is.

A kollokvium beterjesztett anyagai, ill. a viták és összefoglalások alapján a következő összefoglaló kép alakult ki a 6 európai szocialista ország — Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, NDK, Románia — jelenlegi népesedési (termékenységi, születésszabályozási) helyzetéről, ill. népesedéspolitikájáról Franciaország viszonyaival összehasonlítva.

A termékenység alakulása

A kelet-európai szocialista országok népesedési helyzetét általában az jellemezte, hogy a demográfiai átmenetre — a halandóság, ill. a termékenység csökkenésére — később került sor, mint az észak- és nyugat-európai országokban. Emiatt a termékenység csökkenése gyorsabban ment végbe, egyes országokban, így Csehszlovákiában, Magyarországon és Németországban az első világháború után, másutt pedig csak az 1950 utáni időszakban. Emiatt a legtöbb európai szocialista országban nem is jelentkezett a második világháború utáni születésszám növekedés — az ún. baby-boom —, amelyet, főleg az 1970-es évek második felétől, jelentős termékenység-csökkenés követett az európai kapitalista országokban. Az európai szocialista országokat inkább a termékenység folyamatos csökkenése, majd az országok zömében viszonylag magasabb szinten történő stabilizálódása jellemezte. Külön helyzetet foglal el e tekintetben Magyarország, ahol több születési hullám zajlott le (magas pontjával 1953—54-ben és 1974—75-ben, mélypontjával 1962—65-ben, ill. az 1980-as évtől kezdve), ill. Románia (ahol 1966-tól, a drasztikus népesedéspolitikai intézkedések után, erősen megnövekedett a születési arányszám).

A teljes termékenységi arány^a nagysága alapján az egyes országok helyzete a következőképpen jellemezhető:

Év	Bulgária	Csehszlovákia	Lengyelország	Magyarország	NDK	Románia	Franciaország
1970	2,2	2,1	2,2	1,9	2,2	2,9	2,5
1975	2,2	2,5	2,3	2,4	1,5	2,5	1,9
1978	2,1	2,4	2,2	2,1	1,9	2,5	1,8
1979	2,2	2,3	2,3	2,0	1,9	2,5	1,9

^a A teljes termékenységi arány az adott év korszerinti születési gyakorisága alapján számítva az egy nőre jutó teljes termékenységet, vagyis összes élveszülető gyermekek számát jelenti.

Franciaországban 1970-ben a teljes termékenység aránya 2,5 volt; ez 1978-ra 1,8-ra esett; 1979-re kisebb arányú növekedés következett be, ami 1980-ban is folytatódik.

1970 óta a legtöbb európai szocialista ország termékenysége vagy növekedett, vagy magas szinten stabilizálódott. Az utóbbi években jelentősebb javulást mutat az NDK termékenysége; Magyarországon 1975-re viszonylag magas érték alakult ki, de ez erősen csökkent és 1980-ban az arány már csak 1,8 volt.

Összességében azt mondhatjuk, hogy a Kollokviumon képviselt 7 ország közül — 1979. évi adatok szerint — három olyan van, ahol a termékenység színvonala alatta van az egyszerű reprodukcióhoz szükséges átlagnak — 2,1-2,2 — (NDK, Magyarország, Franciaország); Bulgária termékenysége éppen ennek határán van és a másik három ország jelenlegi termékenységi színvonala meghaladja ezt a szintet.

A teljes termékenység nem jellemzi teljes egészében a tényleges gyermekszám szerinti megoszlást. Átmeneti helyzetben ui. magasabb értéket mutathat, még ha a családok gyermekszám szerinti megoszlása kedvezőtlenebb is. (Ez mutatkozik meg akkor, ha a kor szerinti termékenységi arány átmenetileg növekszik annak következtében, hogy a születések közötti időszak megrövidül. Ez történt Magyarország esetében 1973 után, amikor a termékenység látszólagos növekedését a második gyermek születésének előrehozatala okozta elsősorban.) Emiatt jobban mutatja az országok közötti igazi különbségeket, ha az élveszültek születési sorrend szerinti megoszlását hasonlítjuk össze. Ez — 1979. évi adatok szerint — a következő (0_0 -ban):

Születési sorrend	Bulgária	Csehszlovákia	Lengyelország	Magyarország	NDK	Románia	Franciaország
1	47	40	42	46	54	39	48
2	39	36	34	39	36	29	34
3	9	15	14	10	7	15	12
4—	5	9	10	5	3	17	6
Összesen	100	100	100	100	100	100	100

A differencia elsősorban abban mutatkozik meg, hogy Bulgáriában, Magyarországon, az NDK-ban igen magas az első, és alacsony a harmadik és további szülöttek aránya. Ezzel szemben a másik három országban elég magas a harmadik szülött és magasabb a negyedik és további szülöttek aránya is. Franciaország helyzete inkább az első három országhoz hasonló.

Az előbbi összefüggéseket, ill. különbségeket a kor szerinti termékenység különbségei is bizonyítják. Itt azonban feltűnő a legfiatalabbak erősen eltérő termékenységi aránya (főleg Magyarország relatív kiugrása), ill. az idősebbek differenciái (ami párhuzamos a termékenység általános szintjével). 1979. évi adatok szerint az ezer megfelelő korú nőre jutó élveszületések száma a következőképpen alakult:

Korcsoport	Bulgária	Csehszlovákia	Lengyelország	Magyarország	NDK	Románia	Franciaország
15—19	80	54	34	73	60	73	18
20—24	203	211	173	166	151	200	120
25—29	99	128	135	103	76	130	136
30—34	35	53	70	43	28	61	75
35—39	11	17	30	15	9	29	25
40—49	2	2	4	2	1	4	3

A különbségek az egyes országokban végrehajtott termékenységi reprezentatív vizsgálatok eredményeiben is jelentkeznek. A Világ Termékenységi Vizsgálat keretében végrehajtott felvételek eredményei szerint ui. a házasság-

kötéskor, ill. a vizsgálat időpontjában kívánt gyermekszám is elég nagy különbségeket jelez.

Összességében az a megállapítás alakul ki, hogy az európai szocialista országok a különféle mutatók — beleértve az itt nem ismertetett kohorsz termékenységi adatok — alapján két nagy csoportra oszthatók. Ezek egyike olyan, ahol az utóbbi években már kialakult vagy közel álló az a termékenységi szint, amely már nem biztosítja az egyszerű reprodukciót (NDK, Magyarország, Bulgária); a másikba pedig olyan országok tartoznak, ahol még az e fölötti szinten tart a termékenység. Az előbbieknél nem is várják rövid távon e helyzet tartós megjavulását; az utóbbiaknál pedig inkább bizonyos csökkenés várható. Ezt húzza alá pl. Csehszlovákia 1980-ban már tapasztalható születésszám visszaesése, ill. az a tény, hogy ma már csak Szlovákia mutat jelentősebb termékenységet, Csehország adatai mérsékeltebbek.

Születésszabályozás, abortus helyzet

A családtervezés megvalósítása különböző módon történik az európai szocialista országokban.

Az országok egyik csoportjában rendelkezésre állnak a modern fogamzásgátló eszközök; és a házaspárok zöme ezek felhasználásával védekezik a nem kívánt terhesség ellen. Ide tartozik az NDK, Magyarország és Csehszlovákia, ahol a házaspárok zöme modern eszközökkel (orális szer, méhen belüli eszköz) védekezik. Ehhez hasonló a helyzet Franciaországban.

A másik három országban — Bulgária, Lengyelország, Románia — a modern eszközök még nem állnak rendelkezésre, vagy bevezetésük nem is engedélyezett. Így ezekben az országokban a hagyományos eszközök képezik egyedül a védekezés lehetőségét. Ezek a kevésbé hatékony módszerek inkább vezetnek nem kívánt terhességhez.

A születésszabályozási módszerek elterjedését a következő összeállítás jellemzi (reprezentatív vizsgálatok eredményei alapján; általában a védekező propagatív korú házas nők százalékában):

Védekezés módja	Bulgária	Csehszlovákia	Lengyelország	Magyarország	NDK	Románia	Franciaország
<i>Modern eszköz</i>							
Orális	3	11		49	} 60	·	36
Méhen belüli	2	17		13		·	14
Együtt	5	28		62		·	50
<i>Egyéb eszköz</i>							
Kondom	3	13	·	6	} 40	5	8
Kémiai	1	} 13	·	·		} 17	2
Egyéb	0		·	3			0
Együtt	4	26	20	9		22	10
<i>Hagyományos eszköz</i>							
Megszakított érintkezés					} 40		
Naptári	79	34	51	24		44	30
Egyéb	5	8	29	} 5		34	9
Együtt	7	4	·			0	1
Együtt	91	46	80	29		78	40
Összesen	100	100	100	100		100	100

A művi vetélés legalizálására minden vizsgált országban sor került. Az országok zömében már az 1950-es évek második felében legálissá vált az abortus (Bulgária, Csehszlovákia, Lengyelország, Magyarország, Románia); két országban azonban csak az 1970-es évek közepén (Franciaország, NDK). Az előbbi csoport országaiban bizonyos szigorításra került sor az 1970-es évek elején (így konkrét feltételek fennforgásához kötötték a vetélés engedélyezését Bulgáriában, Csehszlovákiában, Magyarországon); 1966-ban Romániában pedig teljesen eltiltották az abortus végrehajtását. A jogszabály, ill. a védekezési eszközök használata elég sokrétű képet mutat az abortus gyakorlatban. Egyes országokban stabilizálódott a vetelési arány, másutt jelentősen csökkent (Magyarország). Romániában a teljes visszazoritást követően relatíve ismét igen magas a száz élveszülötthez jutó vetelési arány (függetlenül attól, hogy az 1966-as eltiltó rendelkezés formálisan még érvényben van).

A 100 élveszületésre jutó (legális) művi vetélések száma a következőképpen alakult:

Év	Bul-gária	Cseh-szlovákia	Lengyel-ország	Magyar-ország	NDK	Románia	Francia-ország
1966	98	78	.	135	—	355	.
1970	103	80	25	127	—	68	.
1976	98	74	24	51	58	92	19
1978	108	76	26	50	.	95	20
1979	109	77	.	50	.	99	21

Általános volt az a vélemény, hogy az abortusok számának alakulása nem meghatározója a születési mozgalomnak. Ez csupán a tudatos születésszabályozás egyik — törvényesen rendelkezésre álló vagy eltiltott — eszköze. Az abortusra vonatkozó jogszabályok módosítása — legalizálás, szigorítás, eltiltás — csak rövid időre módosíthatja az évi születésszámot, de kevésbé befolyásolja a tényleges termékenységet. Egyetértettek abban is, hogy a művi abortusok visszazoritása — egészségpolitikai szempontból — indokolt, de ezt nem eltiltással, hanem megfelelő modern fogamzásgátló eszközök bevezetésével és megfelelő propagandával szükséges biztosítani.

Népesedéspolitikai célok

Valamennyi résztvevő országban a születésszám csökkenése következtében már az 1960-as évektől kezdődően, de méginkább az 1970-es években komplex népesedéspolitikai intézkedések születtek. Ezek mindegyike „pronatalista” célzatú volt; a legtöbb esetben az egyszerű reprodukció biztosításához szükséges gyermekszám elérését kívánták biztosítani, másutt ennél magasabb termékenységet akartak kialakítani. Formailag mindenütt az 1—2 gyermekes családnagyság helyett a 2—3 gyermekes, vagy méginkább a 3 gyermekes családnagyság általánossá válását kívánták elérni.

A népesedéspolitikai jogszabályok országonként eltérő módon igyekeztek a csaknem azonos célt elérni. A megközelítési módok erősen függtek az egyes országok jogrendszerétől, de azoktól a társadalmi-gazdasági-demográfiai körülményektől is, amelyek az adott népesedési (termékenységi) helyzetet előidézték. A Kollokvium vitájában egyértelmű volt, hogy a népesedési helyzet kialakítását erősen befolyásolja az a tény, hogy az egyes országokban különböző arányú a nők körében az aktív keresők száma, ami a termékenység befolyásolási eszközeit is módosítja. Az európai szocialista országokra a női foglalkoztatottság magas és növekvő aránya jellemző (pl. a 20—24 éves nők között az aktív keresők aránya az 1950. évi 69⁰/₀-ról 1975-re 74⁰/₀-ra, a 25—44 éves nők között pedig 59⁰/₀-ról 78⁰/₀-ra nőtt); Franciaországban ez az arány alacsonyabb és alig növekszik (a 20—24 éves nők között 15 év alatt nem következett be módosulás: változatlanul 66⁰/₀; a 25—44 éves nők között azonban már 52⁰/₀-ról 58⁰/₀-ra növekedett).

A népesedéspolitikai stratégiák két alapcélét kívánják megvalósítani, az elsőt „minimálisnak”, a másodikat „maximálisnak” felfogva:

a) a jogszabályok biztosítsák azt, hogy az egyéni családideál (a családok által megtervezett gyermekszám) megvalósításra kerüljön;

b) a népesedéspolitikai célja, hogy a társadalmi családideál (az adott társadalom által ideálisnak tartott gyermekszám) megvalósításra kerüljön.

Az előbbi stratégia lényegében az egyszerű reprodukció megvalósítását (2,1—2,2 közötti családonkénti gyermekszámot), az utóbbi pedig mérsékelt (10—15%-os) szaporodáshoz szükséges gyermekszámot kíván preferálni.

Lehetséges olyan népesedéspolitikai is, amely egy már kialakult társadalmi családmodellt kíván módosítani (pl. két gyermek helyett hármat), ez azonban nem látszik egyetlen országban sem reálisnak a jelenlegi társadalmi-gazdasági körülmények között.

Kiegészítő célként a legtöbb országban egészségpolitikai eredmények is szerepelnek. Ezek általában arra irányulnak, hogy a családtervezés a legmegfelelőbb eszközökkel történjék; vagyis általában a károsító hatású művi abortusok helyett a modern fogamzásgátló eszközök felhasználásával.

Népesedéspolitikai eszközök

A népesedéspolitikai eszközök valamennyi országban sokrétűek és különféle oldalról kívánják megközelíteni a kitűzött célokat. Sok esetben keverednek a szociálpolitikai (családpolitikai) és népesedéspolitikai intézkedések. Az előzőek a családok (a gyermekek) segítségét célozzák, elsősorban abból a szempontból, hogy a családok jövedelmét ne befolyásolja — vagy kevésbé módosítsa — a gyermekek száma. Az utóbbiak már olyanok, hogy preferált módon — népesedéspolitikai célból — segítenek egyes népességcsoportokat. Ezért ezek az intézkedések „diszkriminatív” jellegűek, hiszen adott családok nagyobb arányú támogatása egyúttal más típusú családok terhére csökkenhet. Ez leginkább úgy mutatkozik meg, hogy a 3 gyermekes családok kiemelt támogatása a legtöbb országban a 2, de méginkább az 1 gyermekes vagy leginkább a gyermektelen családok „kárára” történik. Ez utóbbi diszkriminációt kevésbé vitatják, de inkább az volt az általános vélemény, hogy a kívánt népesedéspolitikai célokból is szükséges az egy- és kétgermekes családok támogatása, mivel éppen az okozhatja az alacsonyabb családagnagságot, hogy az első gyermekkel kapcsolatos nehézségek miatt módosítják a családok eredeti elgondolásait és emiatt növekszik az egy-két gyermekes családok száma és csökken a 2—3 gyermekeseké. Az első gyermek támogatása talán biztosítaná a második gyermek — már előzetesen is elgondolt — megszületését és ez talán nagyobb arányban biztosíthatná — további preferált segítséggel — a harmadik gyermek viszonylag nagyobb arányú megszületését. De pillanatnyilag a legtöbb országban az egy-gyermekesek támogatása kevésbé történik meg.

A résztvevő országokban a népesedéspolitikai eszközöket a következőképpen lehetséges csoportosítani:

a) anyagi-pénzügyi eszközök

Ez tekinthető legáltalánosabbnak, mivel minden ország közvetlen anyagi támogatással kívánja a családokat magasabb gyermekszámra ösztönözni. E vonatkozásban keveredik természetesen leginkább a szociálpolitikai és népesedéspolitikai cél, és az utóbbi elem inkább a gyermekszám-szerinti eltérő nagyságrendű juttatások oldaláról jelentkezik.

A társadalom közvetlen pénzügyi támogatásának mértéke eléggé különböző nagyságrendű a résztvevő országokban. A nemzeti jövedelemhez viszonyítva e közvetlen pénzügyi juttatások aránya kiemelkedően magasnak tűnik Bulgária (10%) és Csehszlovákia (7%); középen helyezkedik el az NDK (4%); Magyarország és Franciaország (3%); és viszonylag a legkisebb arányú ez a ráfordítás Romániában és Lengyelországban (1—2%).

Az anyagi juttatások a betervezett anyagok és a vita alapján négy elemről tevődnek össze:

Családi pótlék

A legáltalánosabbnak tekintett pénzügyi juttatási forma valamennyi országban. Általában a gyermekek 16-18 éves koráig fizetik, de ha a gyermek tanul, akkor ennél tovább (általában 25 éves korig).

A családi pótlék rendszer erős kombinációja a szociálpolitikai és népesedéspolitikai intézkedéseknek. Ez abban nyilvánul meg, hogy elsődleges célja a sokgyermekesek jövedelmi különbségeinek mérséklése; de a népesedéspolitikai jelleg — főleg újabban abban látszik —, hogy kiemelten emelték a legtöbb országban a 3. gyermek utáni családi pótlék összegét, abból a célból, hogy ösztönözzék az ideálisnak vélt családmóddel kialakulását. Az országok zömében az első gyermek után kisebb összegű családi pótlékot fizetnek, mint a második gyermek után. Két országban — Franciaország és Magyarország — az első gyermek nem kap családi pótlékot (Magyarországon csak olyan egy gyermekes család kap, ahol előbb két gyermek után részesültek családi pótlékban, de az idősebb gyermek kor miatti kiválása miatt már csak a fiatalabb gyermek részesül).

A képviselt országokban a családi pótlék jelenlegi havi összege (nemzeti valutában) a következő:

Gyermekszám	Bulgária Leva	Csehszlovákia K	Lengyelország ¹ Zl	Magyarország Ft	NDK DM	Románia ² Lei	Franciaország Ff.
1	15	140	250	— ³	20	220	—
2	40	480	600	980	40	460	250
3	85	930	1050	1980	90	720	710
4	100	1330	1550	2640	150	1000	1120

¹ 1981. I. 1-től azoknak, akiknek egy főre jutó havi jövedelme 1600 Zl alatt van. 1600–2000 Zl közötti jövedelemnél: 160, 410, 750, 1050 (eddig ennyiben részesültek az 1600 Zl aluli jövedelműek).

² Csak 1850 Lei havi kereset alatt; az összegek a városi családokra vonatkoznak. Falusi családoknál: 150, 320, 510, 720 Lei.

³ Egy gyermek után — ha eddig is részesültek 2 gyermek után —: 490,— Ft.

A családi pótlék rendszere különbségeit jól mutatja az a tény, hogy a 3. gyermek után fizetett havi összeg nagysága igen jelentős mértékben tér el országonként a 2. gyermek után fizetett összegétől. Ez jelzi azt az eltérést, hogy mennyiben kívánják az egyes országok preferálni a 3. gyermek születését. A differencia az NDK-ban a legnagyobb, ahol két és félszer annyi a 3. gyermek után fizetett családi pótlék, mint a 2-nál. Ugyancsak nagy az eltérés Magyarországon (100% feletti), Bulgáriában, Franciaországban, valamint Lengyelországban (80% körüli). Ezzel szemben 10% körüli az eltérés Romániában és csak egyharmadnyi Csehszlovákiában.

A családi pótlék tényleges értékét jól jelzik azok a különbségek, amelyek a családi pótlék összegének az átlagos havi keresethez viszonyított arányában az országok között megmutatkoznak. Ha a 3. gyermekes családoknak fizetett családi pótlék összegét viszonyítjuk az átlagos havi kereset összegéhez, akkor azt találjuk, hogy relatíve a legmagasabb ez az érték Bulgáriában és Magyarországon (50% körüli); közepesnek tekinthető Csehszlovákiában, Lengyelországban és Romániában (egyharmada a fizetésnek); relatíve a legkisebb — éppen a legmagasabb életszínvonalú országokban — az NDK-ban és Franciaországban (ahol az átlagkereset egyötödét éri csak el).

Egyéb anyagi juttatások

Az országok különféle egyéb — főleg egyszeri — anyagi juttatásban (segélyben) részesítik a gyermekes családokat. Ezek közül legáltalánosabb a gyermek születésénél fizetett egyszeri segély összege. Ezt valamilyen formában minden ország népesedéspolitikai rendszere ismeri.

A különbségek abban mutatkoznak, hogy bizonyos országokban az összeg nagysága egységes, független a gyermek szülési sorszámától; másutt azonban e szerint differenciált: a későbbi szülési sorszámú újszülöttek után az anya emelt összegű segélyben részesül. Az első csoportba tartozik Csehszlovákia (2000 Ck), Magyarország (2500 Ft), valamint az NDK (1000 DM). Jelenleg ide sorolandó még Franciaország is — ahol már most relatíve a legmagasabb ez az összeg, amit két alkalommal fizetnek: prenatálisan, bizonyos számú terhesbemutatáshoz kapcsolva — 2164 Ft — és postnatálisan, a születés után — 2842 Ft. 1981-től a differenciáltság erősen érvényesülni fog: 3. és további gyermek születésénél 10 000 Ft prémiumot fizetnek. Emellett biztosítják a család részére egy minimális jövedelemösszeg folyósítását. Bulgáriában már most is progresszív a segély (1. gyermek: 100, 2. gyermek: 250, 3. gyermek: 500 Leva). Romániában pedig csak a 2. gyermek megszületésétől számítva fizetnek (összege: 1000 Lei).

Adóelengedések

Azokban az országokban, ahol jövedelmi adórendszer van, ott a család nagysága, így az eltartottak száma, ill. a gyermekszám szerint különböző módon mérséklék a jövedelemadó összegét. (Ez áll fenn Csehszlovákiában, ahol a mérséklés havi 620 Ck-ig terjedhet, az NDK-ban, ill. legnagyobb mértékben Franciaországban.) Másutt, ahol a gyermektelenségi adó intézménye áll fenn, ott ennek megszűnése jelent relatíve kedvezményt a gyermekes családoknak. (Ez a helyzet Bulgáriában, ill. a jövedelemadó rendszerében az NDK-ban.)

b) Időbeli kedvezmények a gyermekes anyáknak.

A közvetlen anyagi juttatások mellett a Kollokviumon résztvevő országok mindegyikében biztosítják a dolgozó anyáknak, hogy gyermekeik neveléséhez különféle időtartamú fizetett szabadságot vegyenek igénybe. Ezek fajtái és időtartamai jelenleg a következőképpen alakulnak:

Anyasági szabadság

Valamennyi országban a dolgozó anya részére különböző időtartamú anyasági segélyt biztosítanak a gyermek születését követően. Az országok egy részében ezt oly módon szabályozzák, hogy a szabadság egy részét kötelező módon már a szülést megelőzően vegyék ki — főleg a koraszülések megakadályozása érdekében. Az anyasági szabadság idejére az országok zömében a teljes fizetés összegének megfelelő segélyt biztosítják, néhány országban ennek havi összege 10%₀-kal alatta marad az előző időszak fizetésének. A legtöbb országban a szabadság tartama független a gyermek szülési sorszámától, de az országok egy részében — népesedéspolitikai okokból — az utóbbi években a gyermekszám szerint differenciált tartamú szabadságot állapítottak meg. Az anyasági szabadság ez egyes országokban a következőképpen alakul:

Ország	Anyasági szabadság tartama (hét)			Segély a fizetés %-ában
	1.	2. gyermek esetén	3—(+)	
Bulgária	17	21	26	100
Csehszlovákia	—	—	—	90
Lengyelország	16	18	18	100
Magyarország	—	—	—	100
NDK	—	—	—	26 ^a
Románia	—	—	—	100
Franciaország	16	16	26 ^b	90 ^b

a Ebből 6 hét kötelezően a szülés előtt.

b 1981-től; a 3. és további gyermek szülése esetén 100%.

Gyermekgondozási szabadság

Az anyasági szabadságot követően az országok egy részében biztosítják a dolgozó anya részére, hogy gyermekét otthon nevelhesse bizonyos kor eléréséig és ezért a fizetése egy részének megfelelő segélyben részesül.

Ez a rendszer leghamarabb Magyarországon került bevezetésre (1967-től) és itt is a legáltalánosabb. Valamennyi dolgozó anya részesülhet benne és a gyermek 3 éves koráig veheti igénybe. 1974-től összege differenciált a gyermeke születési sorszámától függően. Összege jelenleg a havi átlagkereset 25—40⁰/₀-át éri el. További három országban került ehhez hasonló segélyezés biztosításra, de bizonyos korlátozásokkal. Így Bulgáriában minden dolgozó anya részesül benne, de csak a gyermeke egyéves koráig. Havi összege 90 Leva, ami az átlagos kereset 55⁰/₀-ának felel meg. Az NDK-ban ugyancsak a gyermek egyéves koráig vehető igénybe, de csak a 2. gyermektől kezdve. Összege azonos az anya tényleges fizetése 50⁰/₀-ának, a kisebb jövedelműeknek egy minimális összeget fizetnek a gyermekszámtól függően. Csehszlovákiában a gyermek 2 éves koráig vehető igénybe, de itt is csak 2. gyermektől kezdődően. Összege aszerint változik (500 és 1200 korona, vagyis az átlag kereset 20 és 50⁰/₀-a között), hogy a családban 1, 2, vagy 3 két éven aluli gyermeket nevelnek.

A többi országban — Lengyelország, Románia, Franciaország — csak fizetés nélküli szabadságot biztosítanak a gyermekneveléshez, általában a gyermek 3 éves koráig.

Munkaidő, táppénz kedvezmények

Valamennyi országban a terhességi idő alatt, ill. a gyermeknevelés céljaira különböző munkaidő kedvezményeket biztosítanak.

Általánosságban a terhességi idő alatt a veszélyeztetettség vagy egyéb megbetegedés esetén táppénz jogosultságot biztosítanak a dolgozó nőknek.

A gyermek megbetegedése esetén — a gyermek korától függően — különböző időtartamú táppénz jogosultság áll fenn, hogy az anya ápolhassa gyermekét. 3 éves korig ennek biztosított évi tartama általában 60 nap (de Bulgáriában 2 éves korig korlátlan, de havi 90 Levának megfelelő nagyságú), ezenfelül pedig általában rövidebb. E téren is Bulgária jár az élen, itt 16 éves korig gyermekápolásra évi 60 napos táppénz vehető igénybe; Magyarországon ez csak a 3—6 éves gyermekek esetén vehető igénybe.

Különböző egyéb kedvezmények is fennállnak. Így munkaidő-kedvezmény a szoptatási idő esetén (csaknem mindenütt); rövidebb munkanap a 3 éven aluli gyermek esetén, fizetett szabadság növelése stb.

c) Természetbeni juttatások.

A népesedéspolitikai juttatások harmadik csoportjába a különféle természetbeni juttatások tartoznak, amelyeket az állam (társadalom) biztosít a gyermekek nevelésének segítésére. Ide tartozik a gyermekintézmények háló-

zatának kiépítése, az oktatás és egészségügyi ellátás ingyenessége, valamint a fiatal házások, ill. a sok gyermekes családok részére adott különféle lakástámogatások.

Gyermekintézmények

Valamennyi országban — főleg annak következtében, hogy a kisgyermekes anyák nagyobbik része dolgozik — fokozatosan bővítették a gyermekintézmények hálózatát. Legáltalánosabb a 3—6 éves gyermekek elhelyezésére szolgáló óvodák hálózatának kiterjesztése, ami a legtöbb országban már nemcsak szociális, hanem inkább nevelési intézménynek tekinthető. A kötelező iskolázási kor előtt az országok egy részében — így főleg az NDK-ban és Franciaországban — ezt már kötelező iskolaelőkészítésnek tekintik és ezért 5—6 éves korban már teljessé válik a részvétel. Kevésbé általános a 3 éven aluli gyermekek elhelyezésére szolgáló bölcsődei intézmény. Ez pl. alig van elterjedve Franciaországban, másutt pedig éppen a gyermekgondozási segély intézménye miatt nem látszik fontosnak nagyobbarányú kiterjesztése.

A rendelkezésre álló adatok szerint a 6 éven aluli gyermekek napközi ellátása a 6 európai szocialista országban a következőképpen alakul:

Ország	Gyermekintézménybe elhelyezett 6 éven aluli gyermekek megfelelő korúak százalékában		
	általában	bölcsődeiben	óvodában
Bulgária	51	20	77
Csehszlovákia	45	20	80
Lengyelország	27	.	.
Magyarország	57	16	85
NDK	78	60	90
Románia	42	.	.

A fentiekből láthatóan a legjobban az NDK van ellátva mindkét intézménytípussal; a bölcsődei ellátás a többi országban elég alacsony, az óvodai férőhelyek száma azonban eléggé magas. Kivételt képez Lengyelország, ahol igen alacsony a kisgyermekes intézményi elhelyezése. Franciaországban az „óvodák” (zömében csak félnapos ellátást biztosító, tehát étkezést nem adó intézmények) a 2 éves gyermekek 34, a 3 évesek 90, a 4—5 évesek 100%-át gondozzák.

Lakáskedvezmények

Az országok mindegyikében segítik a fiatal házások, ill. a sokgyermekes családok megfelelő lakáshoz jutását. Különféle támogatási rendszereket alakítottak ki. Ezekben azonos az, hogy bizonyos összegű — zömében kamatmentes vagy alacsony kamatösszegű — kölcsönt biztosítanak lakásépítéshez, az állami lakások bizonyos arányát a fiatal házásoknak biztosítják, a lakáskölcsönök egy részét elengedik a gyermek(ek) megszületése esetén, másutt lakbérkedvezményeket biztosítanak, stb. E segítség aránya fokozatosan növekszik, de sehol sem tudja jelenleg még megoldani a megfelelő lakás gyors elérését minden házaspár részére.

* * *

Összefoglalóan megállapíthatjuk, hogy a Kollokvium megrendezői jó lehetőséget biztosítottak arra, hogy összehasonlítva elemezni lehessen a résztvevő országok népesedési viszonyait és azokat az intézkedéseket, amelyeket a különböző országok a megfelelő termékenységű szint elérése érdekében tettek. A jelenlegi magyar népesedési helyzetben különösen fontos, hogy megismerjük a környező szocialista országok viszonyait és lehetséges népesedéspolitikai

intézkedéseinkben tanuljunk a más országok tapasztalataiból. A Kollokvium ehhez jó lehetőséget biztosított és remélhetőleg a további együttműködés — amit mind az INED vezetői, mind pedig a Kollokvium többi résztvevői szorgalmaztak — szintén gyümölcsöző lesz mind tudományos, mind pedig gyakorlati — népesedéspolitikai — vonatkozásból.

**КОЛЛОКВИУМ ПО ПОЛИТИКЕ НАРОДОНАСЕЛЕНИЯ ФРАНЦУЗ-
СКОГО НАЦИОНАЛЬНОГО ИНСТИТУТА ДЕМОГРАФИЧЕСКИХ ИСС-
ЛЕДОВАНИЙ (ИНЭД)**

**COLLOQUIUM ON POPULATION POLICY OF
THE FRENCH NATIONAL INSTITUTE OF DEMOGRAPHIC STUDIES
(INED)**